

Der var engang ...

Chefens tankevækkende svar

ANNE LOUISE SKOVEN KOCH, KØBENHAVN

- Var i Israel 2009-2010. Var først elev på Discipelskolen i Tiberias og derefter volontør i et bofællesskab for handicappede i organisationen AKIM i Jerusalem.
- Læser i dag til jordemoder.
- Er gift med Simon og bor på Østerbro, København.

AF ANNE LOUISE SKOVEN KOCH

Dengang i Israel fik jeg lov at møde mange religioner, kulturer, etniciteter og holdninger på én og samme arbejdsplads.

Jeg, en ung kristen dansker, arbejdede sammen med en arabisk israeler, en palæstinenser, en ortodoks jøde, en russisk jøde og en verdslig fransk jøde. Det var spændende snakke, vi fik - nogle gange mere højlydt end andre - men de bar præg af respekt, kærlighed og nysgerrighed over for de andre.

En dag talte jeg med min chef, den verdslige franske jøde. Hun var ikke særlig vild med de jødiske tra-

Anne Louise i Jerusalem dengang. (Foto: privat)

ditioner og fejrede dem helst ikke. Faktisk følte hun sig ikke særlig jødisk. Til gengæld kunne hun lide den kristne jul.

Jeg spurgte hende, hvad det var, der alligevel havde fået hende til at flytte til Israel som voksen. Hendes svar tænker jeg stadig over. Hun sagde, at Holocaust havde givet

hende en følelse af at være jødisk, og at der ikke var andre steder, hun kunne høre til, end i Israel.

Jeg tænker nogle gange på, om Gud kan bruge selv de forfærdeligste begivenheder i historien til at kalde sit folk hjem til Israel - også før de måske kender ham eller forstår hvorfor.

Som elev på Discipelskolen i 2009 var Anne Louise (siddende ved bordhjørnet) med til et møde med borgmesteren, der gerne ville takke de unge danskere for deres indsats i byen. (Foto: Ordet og Israel) ☆

70 år efter

Ghettoen Theresienstadt og de danske jøder

AF OTTO RÜHL

I år er det 70 år siden, de danske jøder blev befriet fra fangenskab i Theresienstadt i april 1945.

Det er en oplagt anledning til at berette historien om den tjekkiske garnisonsby Terezin, der i 1941 blev omdannet til en ghetto, og som blandt andre de danske jøder blev sendt til i efteråret 1943.

En fæstningsby

Theresienstadt var oprindeligt en fæstningsby i det nuværende Tjekkiet, grundlagt tilbage i 1780 af kejser Josef 2. af Østrig i det, der dengang hed Böhmen og var en af de mange provinser i Kejserriget Østrig. Fæstningsbyen blev opkaldt efter kejserens mor, Maria Theresia.

Efter den preussisk-østrigske krig i 1866 mistede den sin betydning som fæstning, men fortsatte med at være en vigtig garnisonsby i det, der nu hed Østrig-Ungarn.

Lige uden for byen lå en lille fæstning. Her sad militære og politiske fanger fængslet. Mest kendt er Gavrilo Princip, attentatmanden fra Sarajewo, der med sine skud mod den østrig-ungarske tronfølger var

med til at starte 1. Verdenskrig.

Ved udråbelsen af den nye, uafhængige stat Tjekkioslovakiet den 28. oktober 1918 fik byen nyt navn, Terezin, og var nu en tjekkisk garnisonsby.

Men med den tyske besættelse i marts 1939 ændredes alting. Med det samme blev den lille fæstning taget i brug som tysk fangelejr, og fra juni 1940 var den lille fæstning et politifængsel for Gestapo-afdelingen i Prag.

Men det var ikke til dette fæng-

sel, de danske jøder ankom i oktober 1943. De ankom til den tidligere garnisonsby, der den 24. november 1941 var blevet lavet om til en ghetto.

Ghettoen var først oprettet til de tjekkiske jøder. Altså jøder fra det, der 1939-1945 hed »Protektoratet Böhmen og Mähren«. Fra midten af 1942 kom der også jøder fra Tyskland og Østrig, og senere kom der transporter fra Holland, Slovakiet og Ungarn - og altså i oktober 1943 fra Danmark.

Danske lærere på kursus i Theresienstadt - her ved sporene, hvor transporterne til ghettoen ankom og transporterne østpå afgik. (Foto: Otto Rühl)

For enden af Bahnhofstrasse ses rester af jernbanesporene. Her ankom de nye fanger, og herfra afgik transporterne til udryddelseslejrene østpå. (Foto: Otto Rühl)

Theresienstadt:
Blik ad Jäger-
gasse mod Mag-
deburger Kaser-
nen. (Foto: Otto
Rühl)

Fra november 1941 og indtil befrielsen i maj 1945 var der i alt 140.890 fanger i lejren. Af dem døde cirka 32.000 i Theresienstadt, mens 88.135 fanger blev deporteret videre til udryddelseslejre som Auschwitz og Treblinka.

Det jødiske ældsteråd

Nazisterne lod i nogen grad jøderne selv styre ghettoen.

Billedet, der ikke passede

I Ordet & Israel november 2013 havde Bent Blüdnikow en meget bevægende artikel om sin fars flugt til Sverige i oktober 1943, »På flugt i Snekkersten«. Jeg havde netop hørt Bent Blüdnikow fortælle historien i en bygning nede ved havnen her i Snekkersten.

Jeg glædede mig også over Samuel Roswalls fine anmeldelse af Blüdnikows bog »Min

Fars Flugt«.

Men jeg glædede mig ikke over det ene af billederne. Artiklen blev illustreret af fine billeder af Blüdnikows forældre, men også af et billede af den lille fæstning uden for Theresienstadt med den berygtede indskrift »Arbeit macht Frei«.

Billedteksten fortalte, at det var indgangen til kz-lejren Theresienstadt. Men det er forkert.

vælge de jøder, der skulle sendes østpå til udryddelseslejrene.

Vigtigt at fortælle historien

I forbindelse med markeringen af Auschwitzdagen den 27. januar i år blev der mange gange talt om, at dagen i år, 70-års-dagen for Auschwitz' befrielse i 1945, måske var den sidste officielle markering, hvor der var øjenvidner med. Hvor mange af dem vil leve i 2020?

I forbindelse med Theresienstadt er det heldigvis sådan, at nogle af de danske jøder, der var børn eller helt unge under opholdet, stadig lever og er i stand til på skoler, ved sognemøder eller i forbindelse med Auschwitzdagen at fortælle deres historie.

Og på Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS) har to af medarbejderne, Stine Thuge og Solvej Berlau, også lavet den meget gripende film »Theresienstadt – danske børn i nazistisk fangenskab«.

Filmen kan ses på www.theresienstadt.dk. I filmen interviewes seks danskere, der som børn var fanger i Theresienstadt.

Filmen er opdelt i 16 afsnit, så man kan se afsnittene hver for sig uden at skulle se hele filmen på én gang.

Afsnit 5 fortæller således om

de danske jøders ankomst til Theresienstadt. Afsnit 8 fortæller om transporterne, som de danske jøder langsomt blev klar over, at de var fritaget fra. Afsnit 10 fortæller om den Røde Kors-delegation, der i foråret 1944 besøgte lejren og skrev en meget forskønnet rapport, og afsnit 11 handler om den propagandafilm, der derpå blev optaget, da nu lejren var blevet udsmykket op til delegationsens besøg.

I disse uger, hvor vi skal mindes de danske jøders hjemkomst, kan specielt henvises til afsnit 13 om De Hvide Busser, afsnit 14 om hjemturen og afsnit 15 om befrielsen.

Jeg vil også opfordre alle læsere af Ordet & Israel til at besøge udstillingen »Hjem – en særudstilling om eftervirkninger af krig og forfølgelse« på Dansk Jødisk Museum i København (se www.jewmus.dk/hjem). Udstillingen vises indtil den 30. september 2015.

Vi tænker jo ofte på, at befrielsen var forbundet med fest og glæde, men det gjaldt bestemt ikke for alle de overlevende jøder. Heller ikke de danske.

Vil man have en fornemmelse af, hvad hjemkomsten kunne betyde, vil jeg henvise til Robert Fischermans bog »At forstå er ikke at tilgive« fra Gyldendal 2014. Læserne af Bent Blüdnikows artikel fra Ordet & Israel november 2013 vil vide, hvad den 17-årige Robert Fischermann vendte hjem til. Blüdnikow fortalte i artiklen om de tre personer, der druknede på turen

fra Snekkersten, nemlig Roberts far Leopold Fischermann og hans storebror Adolf samt den tysk-jødiske flygtning Bruno Schmitz.

Besøg det 'rigtige' Theresienstadt

Mange danske turister ønsker at besøge Theresienstadt på vej til Prag eller som en udflugt under et ophold i Prag. Men de besøger kun fængslet, »Kleine Festung« uden for byen, og kommer i virkeligheden aldrig ind i det rigtige Theresienstadt.

Hvis man ønsker at besøge Theresienstadt, skal man gå ind i byen.

Her kan man gå rundt i de gader, hvor europæiske jøder boede i de fire år fra 1941-45. Her kan man besøge Ghetto Museet, »Museum Ghetta«, der fortæller historien om Theresienstadts rolle i Holocaust. Og her kan man besøge udstillingen »Kultur mod Døden« i den tidligere Magdeburger Kaserne, hvor der er udstillinger om litteraturen, malerkunsten og musikken. Og man kan se et eksempel på, hvordan jøderne boede i ghettoen.

Kibbutz med mindsted for Theresienstadt

Men også under besøg i Israel er der mulighed for at lære meget om Theresienstadt. I kibbutzen Givat Haim Ihud i Emek Hefer, ikke langt fra Netanya, blev der i 1969 grundlagt et mindsted for Theresien-

Bäckerstrasse med Hannover Kasernen. (Foto: Otto Rühl)

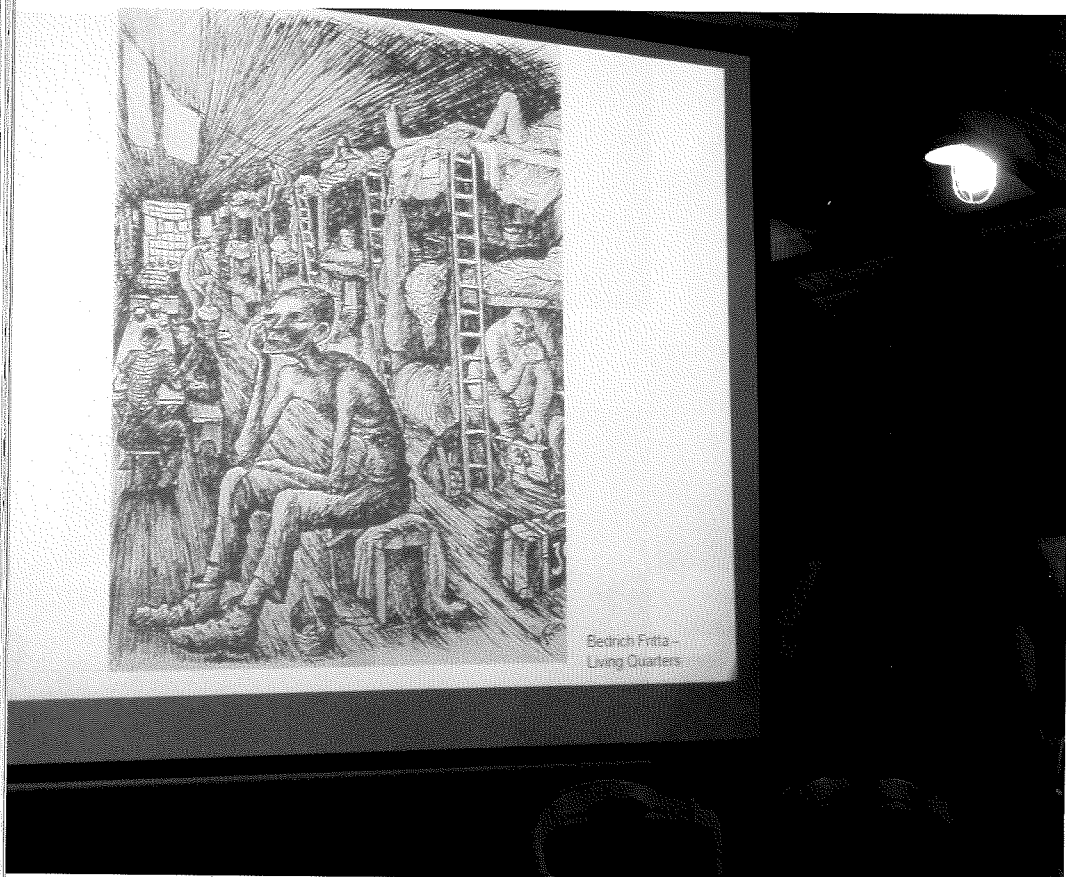
Hannover Kasernen. (Foto: Otto Rühl)

stadt, Beit Theresienstadt eller Beit Terezin (se www.bterezin.org.il).

I grundlæggelsesdokumentet hedder det blandt andet: »Vi, de overlevende fra Theresienstadt

Den nyrestaurede Magdeburger Kaserne med det nye museum om kulturlivet i ghettoen. (Foto: Otto Rühl)

Bedrich Fritta -
Living Quarters

Mange af fangerne tegnede eller malede billeder under eller efter opholdet i ghettoen. Foto fra museet. (Foto: Otto Rühl)

Skilt ved indgangen til Beit Theresienstadt i kibbutz Givat Haim i Israel. (Foto: Yehudit Garinkol, Wikimedia)

Ghettoen og familie og venner af alle de indbyggere i ghettoen, der ikke kom tilbage fra Holocaust, men døde i Theresienstadt eller omkom på vejen til dødslejrene, lægger i dag den 29. september 1969 grundstenen til et bibliotek og et arkiv for at ære deres minde.»

Senere er der også kommet et museum til, som absolut er værd at besøge, selvom en underlig tegning af de danske jøders ankomst hver gang chokerer mig. Enkelte af indbyggerne har åbenbart syntes, at de danske jøder ankom helt uvidende om Holocausts rædsler og måske i bedre påklædning og ikke med tegn på sult, som mange af de andre jøder, der kom til ghettoen. Prøv selv at finde tegningen!

På museet Yad Vashem i Jerusalem er der også en større udstilling om Theresienstadt. Tankevækkende er blandt andet en sammenstilling af nazisternes propagandafilm om Theresienstadt og billeder malet eller tegnet af fangerne selv. ☆

Otto Rühl er lektor i historie og religion og formand for Dansk-Israelsk Selskab

Litteratur

- *Bornstein, Jytte*: Min rejse tilbage. Munksgaard – Rosinante 1994
- *Fischermann, Robert*: At forstå er ikke at tilgive. En dansk kz-overlevers livslange rejse. Gyldendal 2014.
- *Fracapane, Silvia Goldbaum Tarabini*: Myter og misforståelser om deportationerne til Theresienstadt. Rambam – tidsskrift for jødisk kultur og forskning 17/2008.
- *Greve, Mads*: Man kan ikke engang græde. Danske jøder i Theresienstadt. Forlaget Ajour 2008
- *Levin, Elias*: Mine erindringer om mit ophold i Theresienstadt. DCHF 2001

Dansk overlever beretter

Robert Fischermann:
At forstå er ikke at tilgive
– En dansk kz-overlevers livslange rejse
Gyldendal 2014,
200 sider; 249,95 kroner

Mange af de kz-fanger, der har overlevet Holocaust, er forståeligt nok traumatiserede. Nogle af dem har aldrig talt med andre om deres forfærdelige oplevelser. Men i disse år udkommer der bog efter bog, hvor overlevende fortæller - for Holocaust må ikke glemmes!

Robert Fischermann er ikke en troende. Han siger selv, at han mistede troen i Theresienstadt, hvor han som

dansk jøde tilbragte 18 måneder.

Fischermann mener, at Holocaust er utilgiveligt, hvilket man menneskeligt set kun kan give ham ret i. Det kan ikke og skal ikke tilgives. De sidste tre kapitler i bogen er centreret om dette emne, som også er bogens titel.

Alligevel mener jeg, at Fischermanns tanker om tilgivelse er på afveje. Hvis man selv vil lægge det bag sig, er det nødvendigt at tilgive. Det er jo let nok for os andre at sige! Men Ny Testamente viser, at Jesus tilgav sine bødler, og han siger, at vi skal gøre det samme.

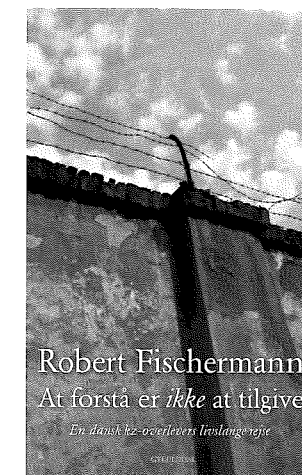
Fischermann nævner selv Desmond Tutu og Nelson Mandela, som netop manede til forsoning og tilgivelse, men han mener, at ingen har ret til at tilgive på seks millioner

myrdede jøders vegne. Det er nok rigtigt, og jeg tror, det er her, misforståelsen opstår. Et menneske har kun ret til – og er nødt til – at tilgive på egne vegne, ikke på andres. Kan et menneske nå dertil, er det lettere at lægge byrden fra sig.

Bogen er mere vel-skrevet end de fleste andre bøger, jeg har læst af denne slags.

Han fortæller sin historie i et meget levende sprog. Selv om jeg er skeptisk over for synet på tilgivelse, vil jeg alligevel anbefale bogen som en vigtig brik i den mosaik, der danner billedet af Holocaust.

Troels Ingemann

Robert Fischermann
At forstå er ikke at tilgive

En dansk kz-overlevers livslange rejse

Farlig tendens: Jøder ja – zionister nej

AF OLE ANDERSEN, GENERALSEKRETÆR

Efter terrorangrebet på synagogen i København den 15. februar mødte det jødiske samfund en enorm sympati fra andre danskere. De tusinder af blomsterbuketter, der dækkede fortov og kørebane foran synagogen, råber højt om venskab og solidaritet med danske jøder.

Det er utroligt dejligt at opleve!

En del af opbakningen er imidlertid sket med udtalelser om, at det er vigtigt at skelne mellem staten Israel og jøder i Danmark.

Det er rigtigt! Danske jøder har ikke stemmeret i Israel og kan ikke gøres ansvarlige for Israels politik. Nogle jøder er enige med Israels regering, andre er uenige (ligesom i Israel selv!). Hvis vrede over staten Israels politik fører til angreb på

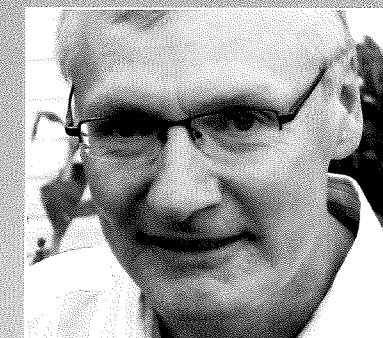
jøder i Danmark, er der overskredet en vigtig grænse fra antizionisme til antisemitisme!

Men understregningen af, at der skal skelnes mellem staten Israel og danske jøder, har også en indbygget fare. Nemlig at vold mod jøder ikke er acceptabel, mens vold mod staten Israel og dens venner og støtter i Danmark er acceptabel.

En hel del danskere mener, at man ikke må hade eller angribe jøder (rigtigt!), men at det er legitimt at hade eller angribe zionister (forkert!).

Ved en propalæstinensisk demonstration på Rådhuspladsen i juli 2014 bar nogle demonstranter plakater med teksten: »Alle zionister er et legitimt mål over hele verden«. Det er både uhyggeligt og forkert.

Zionismen er den politiske opfattelse, at staten Israel har ret til at eksistere som en jødisk stat i Mel-

lemøsten. At dele den opfattelse er aldeles legitimt og rimeligt. Ingen har nogen som helst ret til at angribe andre mennesker, fordi de støtter zionismen og staten Israel.

Opbakningen til de danske jøder er stærkt opmuntrende. Nu må vi arbejde på, at danske zionister og israelsvenner bliver omfattet af samme ret til at være her. ☆

Månedens leder